

PRZEKLEŃSTWO PRZESYTU. PROBLEM SPÓJNEJ POLITYKI WOBEC PIĘCIU POMNIKÓW HISTORII Z TERENU GDAŃSKA

MĄCZKOWSKA Bogumiła¹ SAMÓŁ Piotr²

¹ Bogumiła Mączkowska, Wydział Architektury, Politechnika Gdańska
<https://orcid.org/0009-0009-5131-3027>

² Piotr Samół, Wydział Architektury, Politechnika Gdańska
<https://orcid.org/0000-0001-6021-1692>

ABSTRAKT: Pomniki historii stanowią prestiżowe wyróżnienie dla obiektów o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego. W Gdańsku znajduje się pięć takich obiektów, którymi zarządzanie, pomimo formalnego statusu, wciąż napotyka różne trudności wynikające z rozdrobnionej struktury własności, fragmentarycznych planów miejscowych oraz braku narzędzi prawnych i spójnej polityki miasta. Przykład Gdańska pokazuje, że samo uznanie za pomnik historii nie zapewnia automatycznie skutecznej ochrony dziedzictwa. Skuteczna ochrona wymaga skoordynowania działań wszystkich właścicieli, które doprowadziłoby do utworzenia wspólnej polityki zarządzania pomnikami historii na poziomie lokalnym, w taki sposób, by zapewnić trwałość i spójność dziedzictwa kulturowego na terenie miasta.

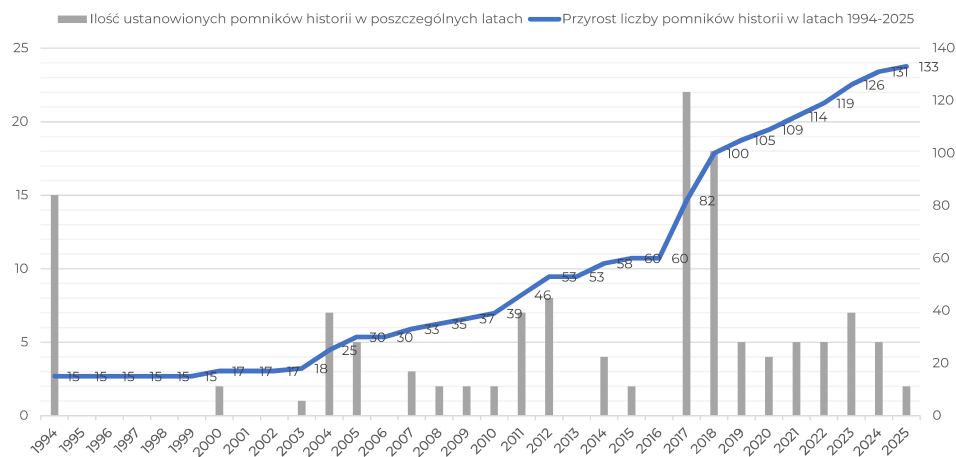
SŁOWA KLUCZE: pomniki historii, dziedzictwo kulturowe, ochrona zabytków, zarządzanie dziedzictwem kulturowym, Gdańsk

Wprowadzenie

Obiekty posiadające status pomnika historii, zarezerwowanego dla obiektów o szczególnym znaczeniu dla polskiego dziedzictwa kulturowego, integrują różne wymiary wartości historycznych, edukacyjnych i symbolicznych. Mimo, że celem ochrony konserwatorskiej jest zapewnienie trwałości substancji zabytkowej, jej integralności i autentyzmu, pomniki historii mają też zapewnić integrację tych wartości niematerialnych, które świadczą o ich wyjątkowości.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przewidziała pomniki historii jako jedną z pięciu form ochrony zabytków w Polsce, ustanawianych w drodze rozporządzenia przez Prezydenta RP na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego¹. Sposób ustanowienia pomników historii czyni je najbardziej prestiżowym, obok obecnie pozaustawowego nadawania statusu Światowego Dziedzictwa². Kategoria pomnika historii pojawiła się po raz pierwszy w polskim systemie prawnym w Ustawie z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie zabytków i muzeach³, a jej praktyczne zastosowanie miało miejsce dopiero 32 lata później, w roku 1994, kiedy prezydent Lech Wałęsa nadał status pomnika historii 15 zabytkom, w tym m.in. Gdańskowi w zasięgu obwarowań z XVII wieku⁴.

Pomniki historii w Polsce w latach 1994-2025

Ryc. 1. Porównanie ilości wpisów na listę pomników historii w poszczególnych latach. a) ilość obiektów wpisanych na listę pomników historii od 1994 do 2025 roku, b) zmiana ilości pomników historii w skali kraju w latach 199-2025

¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20031621568/O/D20031568.pdf>, dostęp 10.07.2025.

² Szmygin, B. (2016). *Światowe Dziedzictwo kultury UNESCO – charakterystyka, metodologia, zarządzanie*. Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Lublin University of Technology, 251-258

³ W latach 1962-1972 próbowano wprowadzić 5-ciostopniową klasyfikację zabytków, z czego Klasa „0” miała być zarezerwowana dla zabytków o największej wartości. [Lewicki, J. (2016). O początkach klasyfikacji zabytków. O wadach i zaletach polskich systemów wartościowania zabytków. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*, 2, 95–100].

⁴ Dobosz, P. (1997). Prawne aspekty ochrony funkcji zabytków nieruchomych. *Ochrona Zabytków*, 50(1), 1–11.

Na liście pomników historii obecnie znajdują się 133 obiekty (stan na sierpień 2025 r.) – w tym zespoły urbanistyczne, architektoniczne, miejsca pamięci narodowej, krajobrazy kulturowe, obiekty przemysłowe i sakralne⁵. Niewiele polskich miast jest w stanie poszczycić się taką koncentracją miejsc posiadających rangę pomnika historii, co Gdańsk. Obecnie status ten posiada pięć gdańskich zespołów zabytkowych o bardzo zróżnicowanym charakterze (Ryc. 2)– miasto w zasięgu obwarowań z XVII wieku, Stocznia Gdańska, Twierdza Wisłoujście, pole bitwy na Westerplatte, zespół pocystersko-katedralny w Oliwie (dla porównania Kraków – 4 pomniki historii, Warszawa – 4 pomniki historii).

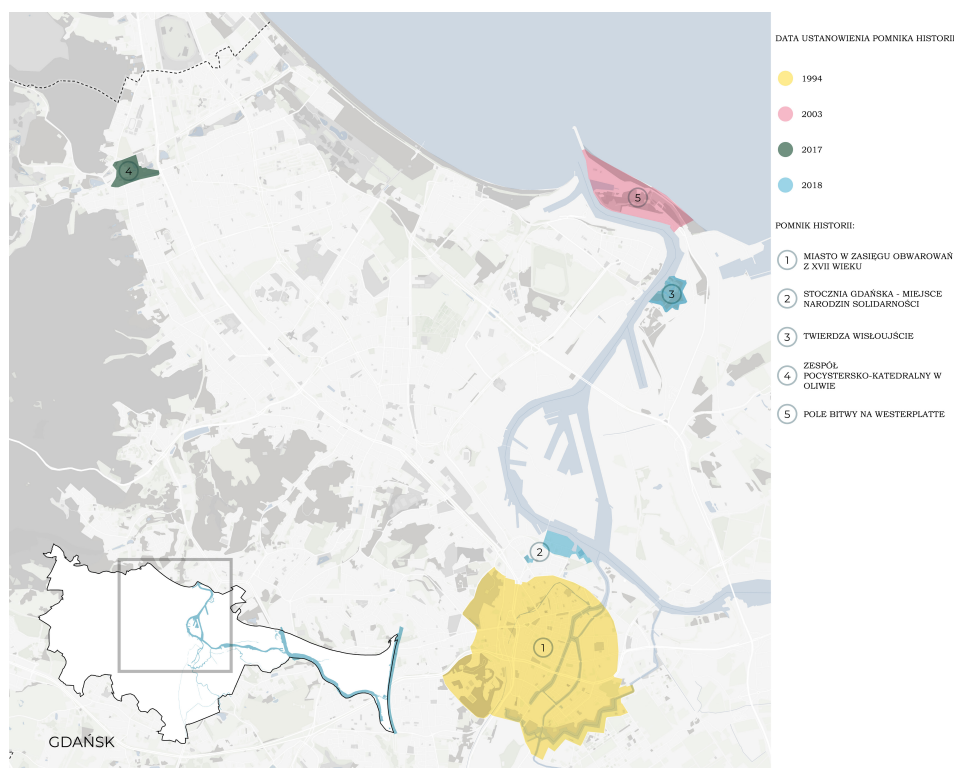
Tab. 1. Pomniki historii w Gdańsku, chronologia oraz struktura własności. Opracowanie własne na podstawie: <https://zabytek.pl/pl/mapa?sekcja=pomniki-historii> i <https://ewid.gdansk.gda.pl/e-uslugi/portal-mapowy>

	Pomnik historii	Charakter pomnika historii	Data ustanowienia pomnika historii	Właściciele działek będących częścią pomnika historii	Podmiot odpowiedzialny
1.	Gdańsk – miasto w zasięgu obwarowań z XVII wieku	Układ urbanistyczny	1994	Skarb Państwa, właściciele prywatni, związki wyznaniowe, gmina i związki międzygminne, powiaty i związki powiatów, województwo	Podmiot odpowiedzialny
2.	Pole bitwy na Westerplatte	Pole bitwy	2003	Skarb Państwa, gminy i związki międzygminne	Miasto Gdańsk
3.	Zespół pocystersko-katedralny w Oliwie	Zespół sakralny i sepulkralny	2017	Skarb Państwa, właściciele prywatni, związki wyznaniowe, gmina i związki międzygminne, województwo	(dla fragmentów pomnika historii planuje się powołać park kulturowy w granicach nieco szerszych niż Główne Miasto)
4.	Stocznia Gdańska – miejsce narodzin Solidarności	Zabytek techniki	2018	Skarb Państwa, gminy i związki międzygminne	Muzeum II Wojny Światowej (tylko częściowo)
5.	Twierdza Wisłoujście	Budownictwo obronne	2018	Skarb Państwa, jednoosobowe spółki Skarbu Państwa, gminy i związki międzygminne	Kuria Metropolitalna, Muzeum Narodowe, Miasto Gdańsk (Zarząd Dróg i Zieleni)

⁵ Istotne poszerzenie listy nastąpiło w latach 2017-18 w związku z obchodami 100-lecia odzyskania niepodległości. (Ryc. 1)

Zarządzanie pomnikami historii w Gdańsku napotyka istotne trudności wynikające z rozdrobnienia struktur własnościowych, niejednoznacznych kompetencji oraz sposobu regulacji ich zarządzania i ochrony⁶. Pomimo formalnego wyróżnienia, uznanie za pomnik historii nie niesie za sobą żadnych dodatkowych korzyści materialnych, ani zwiększonego rygoru związanego ze metodami ochrony konserwatorskiej, jako że to regulowane jest przez inne formy ochrony obowiązujące w ramach obiektów będących wpisanymi na listę pomników historii (np. formalnie obowiązkowy wpis do rejestru, określenie zasad ochrony w MPZP)⁷.

Aby w pełni ukazać skalę wyzwań związanych z zarządzaniem pomnikami historii, warto przyrzeć się każdemu z nich z osobna.

Ryc. 2. Pomniki historii na terenie Gdańska wraz z chronologią wpisów na listę pomników historii. Opracowanie własne na podstawie <https://zabytek.pl/pl/mapa?sekcja=pomniki-historii> (dostęp: 13.07.2025), źródło mapy: <https://www.mapbox.com>

⁶ Dąbrowski, J. (2019). Pomniki historii - spojrzenie krytyczne. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*, (7), 41–50. <https://doi.org/10.35784/odk.5>

⁷ Kowalski, W., Zalaszińska, K. (2011). Prawo ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce - próba oceny i wnioski, W: B. Szmygin (2011). *Systemy ochrony zabytków w Polsce – analiza, diagnoza, propozycje*. Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Lublin University of Technology, 20.

Gdańsk w zasięgu obwarowań z XVII wieku

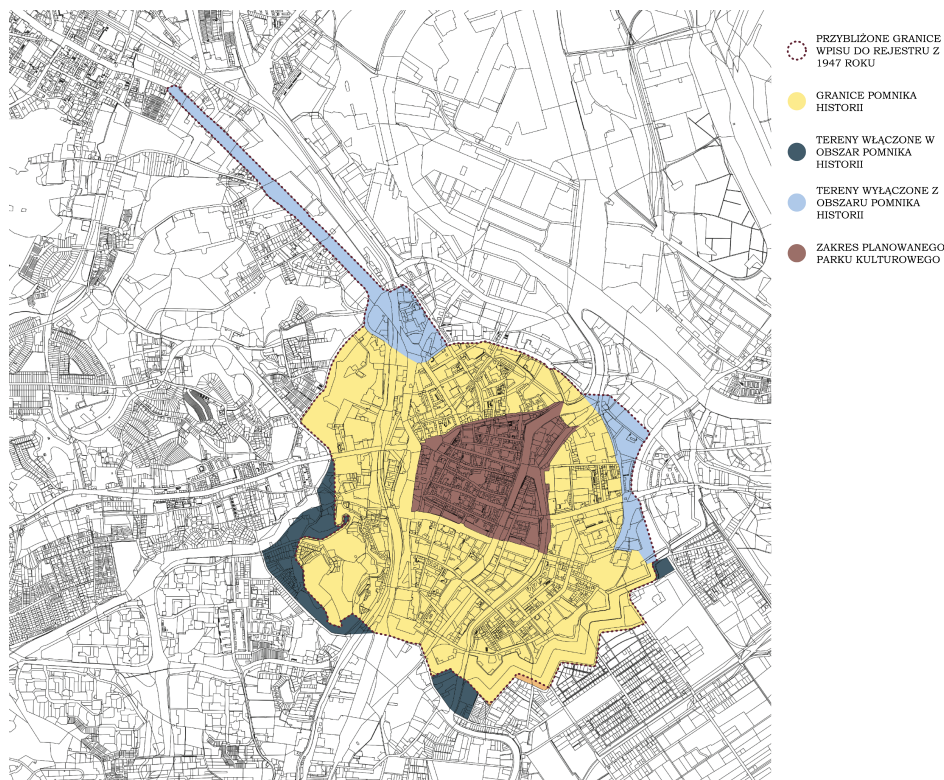
Pierwszym pomnikiem historii w Gdańsku jest miasto w zasięgu obwarowań z XVII wieku⁸. Ustanowiony on został 8 września 1994 roku i w dużej mierze pokrywa się z obszarem uznanym 11 lutego 1947 roku, decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku, za zabytek⁹. W zakres pomnika historii wchodzi najwaźniejsze części historycznej tkanki miejskiej - obszar Głównego Miasta, Starego Miasta, Dolnego Miasta, Starego Przedmieścia, terenu dawnego Zamczyska, Osieku, Wyspy Spichrzów, Ołowianki i Długich Ogrodów – których historyczna zabudowa została zrekonstruowana po zniszczeniach wojennych¹⁰. Istnieją jednak obszary pomnika, które wykraczają swoim zakresem poza granice wpisu do rejestru z 1947 roku, co kłóci się z założeniem, że pomnikiem historii może być tylko obiekt uznany za zabytek nieruchomy lub park kulturowy. Różnice wynikają jednak z braku załącznika graficznego do ustawy z roku 1947 – mapa do rozporządzenia Prezydenta została przygotowana dopiero w 1994 roku przez Janusza Tarnackiego. Modyfikuje on wpis z 1947 roku rozszerzając go o rejon Biskupiej Górki i nie uwzględniając rejonu ulicy Elbląskiej oraz Alei Zwycięstwa¹¹ (Ryc. 3).

⁸ Zarządzenie Prezydenta RP z dnia 8 września 1994 w sprawie uznania za pomnik historii, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19940500415/O/M19940415.pdf>, dostęp 10.07.2025.

⁹ Kostarczyk, A. (1998). Gdańsk, pomnik historii. Jakie wartości i jaka dobra kontynuacja?, Gdańsk. Pomnik historii, W: Kostarczyk, A., *Gdańsk, pomnik historii. Teka gdańska*, 3, Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Gdańsku, Gdańsk, 7-8.

¹⁰ Majewski, J. S. (2023). *Gdańsk – miasto w zasięgu obwarowań z XVII wieku*, <https://spotkaniazzabytkami.pl/gdansk-zabytkowa-czesc-miasta-w-obrebie-xvii-wiecznych-fortyfikacji>, dostęp 25.07.2025.

¹¹ Wpis Alei Zwycięstwa został de facto zdublowany osobnym wpisem Alei do rejestru decyzją nr 285 (24.02.1967), ponieważ wcześniejszy wpis obszarowy nie chronił wprost szpalerów lip.

Ryc. 3. Obszary wpisu do rejestru zabytków z 11 lutego 1947 i pomnika historii. Opracowanie własne na podstawie: Kostarczyk, A. (1998) Gdańsk, pomnik historii. Jakże wartości i jaka dobra kontynuacja?, Gdańsk. Pomnik historii, W: Kostarczyk, A., *Gdańsk, pomnik historii. Teka gdańska 3*, Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Gdańsku, Gdańsk, 7-8, <https://zabytek.pl/pl/mapa?sekcja=pomniki-historii>, dostęp 13.07.2025. Źródło mapy: <https://ewid.gdansk.gda.pl/e-uslugi/portal-mapowy>

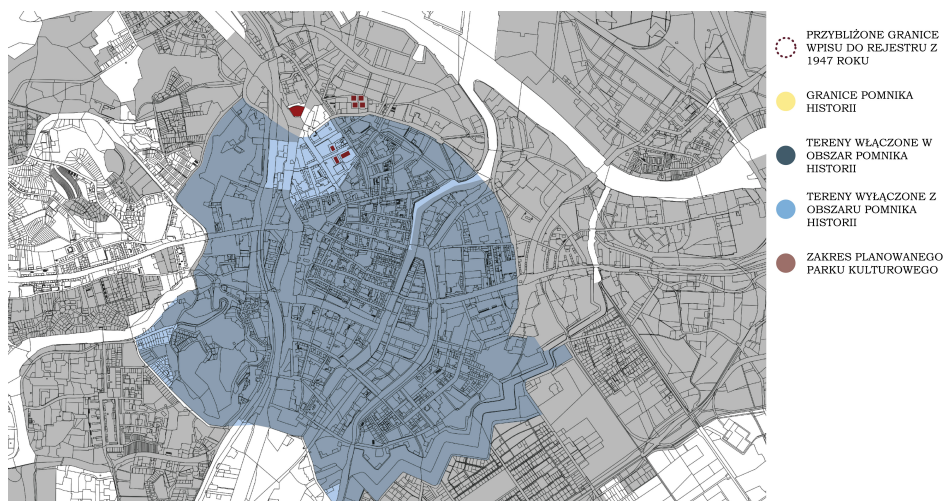
Innym, aktualnym problemem związanym z ochroną terenu pomnika historii pozostaje brak pełnego pokrycia tego obszaru miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (Ryc. 4)¹². Problem ten szczególnie wyraźnie widoczny jest na obszarze Starego Miasta, zwłaszcza w rejonie dworca oraz ulicy Heweliusza, gdzie na przestrzeni ostatnich 50 lat wzniesiono wysokościowce. Obiekty znacznie wyróżniają się na tle znacznie niższej zabudowy Śródmieścia, której panorama przez wieki kształtowana była głównie przez wystające znad niskich budynków wieże kościołów, ratusz i baszty (Ryc. 5). Nowe dominanty powstały na terenach, które obecnie nie są objęte regulacjami planistycznymi, co w teoretycznie pozwala na bardzo dużą swobodę ich modernizacji. W praktyce organy konserwatorskie zwlekają lub odmawiają legalizacji zamierzeń budowlanych o podobnych parametrach. Wyjątkiem jest wydawanie decyzji o warunkach

¹² Biuro Rozwoju Gdańska, Miejsce Planu Zagospodarowania Przestrzennego, <https://www.brg.gda.pl/planowanie-przestrzenne/miejsce-planu>, (23.07.2025)

zabudowy, które – jak w przypadku działki przy ulicy Wodopój¹³ – były uzgodnione zasadą „milczącej zgody”. Powoduje to później konflikty przy uzgodnieniach projektów.

Dlatego plan miejscowy, będący podstawowym instrumentem polityki przestrzennej gmin, określa między innymi szczegółowe zasady ochrony konserwatorskiej i sposoby użytkowania poszczególnych działek.

W przypadku tak atrakcyjnych turystycznie i inwestycyjnie miejsc, brak regulacji na poziomie lokalnym prowadzi do wielu komplikacji. Niejednoznaczność przepisów powoduje konflikty dotyczące sposobu prowadzenia inwestycji i ich zakresu, a część historycznej tkanki miejskiej, gdzie presja inwestycyjna jest największa, narażona jest na przypadkowe decyzje budowlane wynikające z braku spójnego sposobu ochrony narzuconego przez plan miejscowy.

Ryc. 4. Pokrycie Starego Miasta planami miejscowymi. Na czerwono zaznaczono wysokościowce, które zaburzają ekspozycję historycznego centrum miasta. Opracowanie własne na podstawie: <https://www.brg.gda.pl/planowanie-przestrzenne/miejscowe-plany> (dostęp: 13.07.2025) Źródło mapy: <https://ewid.gdansk.gda.pl/e-uslugi/portal-mapowy>

¹³ Karendys, E. (2025). *Nie będzie kontrowersyjnego projektu na Starym Mieście w Gdańsku. Nowa koncepcja Moderny*, https://www.architekturaibiznes.pl/nie-bedzie-kontrowersyjnego-projekt-na-starym-miescie-w-gdansk.-za-nowa-koncepcje-odpowiada-rayss-group,40342.html?srsId=AfmBOoquifjggreqASCmQRaIJxXYR_Mo2y-uljIFMGN0jPmFr3SXh1Y, dostęp 20.09.2025.

Należy zauważyć jednak, że nie tylko brak planów miejscowych może budzić sytuacje konfliktowe. Dobrym przykładem jest północny cypel Wyspy Spichrzów, gdzie uchwalony w 2008 roku MPZP został zmodyfikowany w ten sposób, że dopuszczono zmianę geometrii dachu¹⁴, oraz umożliwiono realizację obiektów przewyższających skalą historyczne budynki Głównego Miasta¹⁵.

Ryc. 5. Panorama Gdańska widoczna z Grodziska, obrazuje skalę wysokościowców w rejonie Dworca Głównego na tle otaczającej je zabudowy. Zdjęcie: B. Mączkowska

¹⁴ Szczególną uwagę należy zwrócić na Uchwałę Nr LIII/1507/10 Rady Miasta Gdańska z 2010 roku, dotycząca miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla Wyspy Spichrzów w rejonie ulic Stągiewnej i Chmielnej. W odniesieniu do terenu 001-M/U31 (MPZP nr ewid. 1146) w punkcie 7c przewidziano możliwość odstąpienia od standardowego kąta nachylenia połaci dachowych (określonego w przedziale 45°–60°), jeżeli uzasadnia to kontekst historyczny.

¹⁵ Zgodnie z ustaleniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (nr ewid. 1146) dopuszczalna wysokość zabudowy określona została w przedziale od 23 do 33 m n.p.m. (pkt 8i). Zrealizowane na Wyspie Spichrzów budynki osiągają w najwyższym punkcie dachu 33 m, co odpowiada wysokości najwyższego ze spichlerzy pierwotnie istniejących na wyspie – Gloria Dei. Dla porównania, typowa zabudowa Głównego Miasta kształtuje się na poziomie do 23 m n.p.m., co sprawia, że nowe obiekty wyraźnie przewyższają historyczną tkankę zabudowy. W efekcie dochodzi do zaburzenia skali, a zabudowa Wyspy Spichrzów wystaje ponad dachy historycznej zabudowy na wysokość jednej kondygnacji.

Tendencja do budowy wysokościowców w centrach miast wynika z poglądu, że tego typu obiekty stanowią symbol prestiżu, nowoczesności oraz dynamiki rozwoju gospodarczego. Drapacze chmur utożsamiane są z postępem technologicznym i innowacyjną architekturą oraz stają się wizytówką miasta, jego konkurencyjności i otwartości na globalne trendy. Bardzo często w interesie inwestora jest maksymalizacja zysków płynących z inwestycji, do czego bardzo często miasta odnoszą się bardzo przychylnie¹⁶. Tendencje niosą istotne wyzwania dla miast o bogatym dziedzictwie kulturowym. W Gdańsku brak konsekwentnej ochrony sylwety jest skutkiem uchwalania fragmentarycznych planów – obecnie na terenie pomnika Gdańsk – miasto w zasięgu obwarowań z XVII wieku, uchwalono do tej pory ponad 120 planów miejscowych. Na terenie tego pomnika historii występuje wyjątkowo duże rozdrobnienie struktury własności (Ryc. 6) – na jednym terenie funkcjonują nieruchomości będące własnością prywatnych właścicieli, spółdzielni, gminy i Skarbu Państwa. To prowadzi do sytuacji, w której utrudnione jest prowadzenie spójnej polityki służącej ochronie tych terenów, ze względu na to, że każdy z podmiotów odpowiedzialnych za poszczególne działki ma nieco inne priorytety, co wzmacnia presję na opracowywanie małych MPZP, które wycinane są z większej całości. Działania podejmowane na terenie, który nie posiada jednego zarządcy, a interesy poszczególnych podmiotów znacznie się od siebie różnią, mogą prowadzić do zaburzenia integralności zabytkowego układu urbanistycznego. Z tego powodu miasto po raz kolejny przystąpiło do ustanowienia parku kulturowego ograniczonego do terenów Głównego Miasta i północnej części Wypsy Spichrzów.

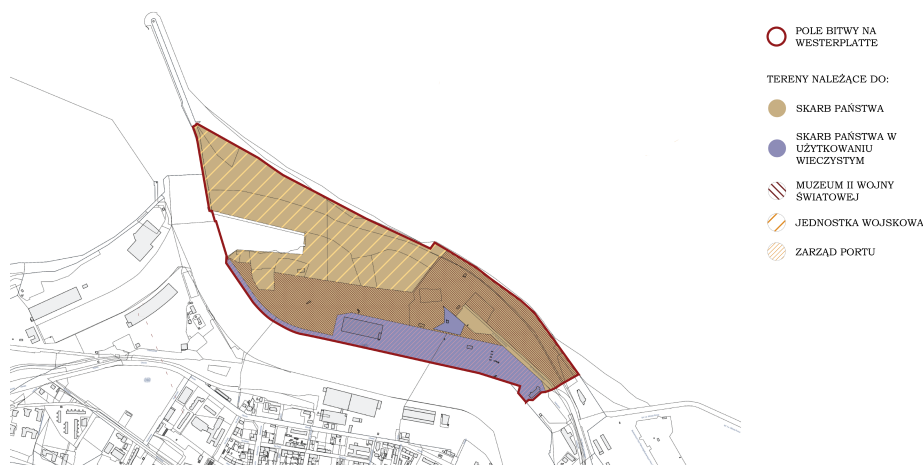
Ryc. 6. Mapa własności na fragmencie terenu Głównego Miasta. Opracowanie własne na podstawie: <https://ewid.gdansk.gda.pl/e-uslugi/portal-mapowy>. Źródło mapy: <https://ewid.gdansk.gda.pl/e-uslugi/portal-mapowy>

¹⁶ Samół, P. (2012). Nienasycenie w architekturze – pragmatyczne i ideologiczne przyczyny wznoszenia drapaczy chmur na przykładzie Gdańska, W: W. Kraska, A. Gumowska, J. Wróbel (2012), *Między nieobecnością a Nadmiarem. O Niedopowiedzeniu I Nienasyceniu We współczesnej Kulturze*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 239-247.

Pole bitwy na Westerplatte

W północnej części Gdańska, u ujścia Wisły znajduje się Półwysep Westerplatte. W powszechnej świadomości uchodzi za miejsce pierwszej bitwy rozpoczynającej II wojnę światową, jest ważnym świadkiem historii i symbolem odwagi i polskiego oporu¹⁷. Dziś funkcjonujący jako jedno z ważniejszych miejsc pamięci narodowej, został uznany za pomnik historii 22 sierpnia 2003 roku¹⁸.

Półwysep należy obecnie do czterech podmiotów – Zarządu Portu, Wojska, Miasta Gdańsk i Muzeum II Wojny Światowej (Ryc. 7).

Ryc. 7. Struktura własności terenów na półwyspie Westerplatte. Opracowanie własne na podstawie: <https://geogdansk.pl/app/pl/?lang=pl%20&page=Strona-glowna>, źródło mapy: <https://ewid.gdansk.gda.pl/e-uslugi/portal-mapowy>

Oddanie pieczy nad tym terenem zarządowi portu i jednostce wojskowej doprowadziło do tego, że teren ten przez wiele lat, pomimo ogromnego znaczenia symbolicznego, był miejscem peryferyjnym i zaniedbanym. W 2019 roku przyjęto specustawę, która zakładała realizację nowego muzeum na Westerplatte. Rok później doszło do wywłaszczenia Gdańska i Muzeum Gdańska z terenu Westerplatte, a działkę przejął Skarb Państwa. Przejęcie działki pod inwestycję nie odbyło się bez kontrowersji, a cały konflikt dodatkowo miał charakter polityczny i ideologiczny. Wskazywano, że teren bitwy na Westerplatte ma znaczenie ponadregionalne i powinien zarządzany być przez organy centralne, a dodatkowo zarzucono gminie brak zainteresowania tym obszarem i doprowadzenie go do ruiny. Jednocześnie konflikt potęgowany był tym, że po zmianie rządu w 2015 roku, Minister Kultury ogłosił, że Muzeum II Wojny Światowej zostanie połączone z powołanym w tym samym roku Muzeum Westerplatte i Wojny

¹⁷ Samół, W., et al. (2023). Where the Second World War in Europe Broke Out: The Landscape History of Westerplatte, Gdańsk/Danzig. *Land*, 12(3), 596.

¹⁸ Rozporządzenie Prezydenta RP z 22 sierpnia 2003 roku, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20031481448/O/D20031448.pdf>, dostęp 10.07.2025.

1939 roku. Decyzję uzasadniono tym, że powinno pokazać się tylko polską perspektywę na II wojnę światową, która na ówczesnie planowanej wystawie miała stanowić część szerszej narracji o wojnie, uwzględniającej jej uniwersalny wymiar¹⁹.

Aktualnie na terenie Westerplatte trwają badania archeologiczne, które poprzedzają realizację kolejnych etapów budowy oddziału Muzeum II WŚ. Mimo przyjęcia ustawy i połączenia muzeów, problemem dla ochrony tych terenów wciąż jest brak wspólnego zarządu, próba przeprowadzenia rozbudowy portu (w tym również budowy Portu Centralnego we wschodniej części Westerplatte) i strategicznego położenia półwyspu i zlokalizowania na nim jednostki wojskowej obejmującej dawną część magazynów basenu portowego.

Zespół pocystersko-katedralny w Oliwie

Dawne opactwo cysterskie w Oliwie wraz z przylegającym do niego parkiem, zostało uznane za pomnik historii 22 listopada 2017 roku. Pomnik historii obejmują katedrę oliwską z zabudową klasztorną oraz parkiem, klauzurą i terenami dawnego folwarku²⁰. Powstały na przełomie XII i XIII wieku klasztor z kościołem, stanowi jedno z najstarszych i największych założeń architektury monumentalnej na Pomorzu²¹.

Ponownie zauważalne jest rozdrobnienie struktury własnościowej (Ryc. 8). Dawny zespół pocysterski z katedrą w jego sercu, należał kiedyś do archidiecezji gdańskiej²². Chociaż zespół Pałacu Opatów (arch. E. Schröger) jest użytkowany przez Muzeum Narodowe (Oddział Sztuki Nowoczesnej), to Miasto Gdańsk w 2011 roku, w związku z przejściem od kościoła części parku, rozważało utworzenie tam hotelu butikowego. Koncepcja ta wpisywała się w szerszą ideę stworzenia tzw. Strefy Luksusu, obejmującej również osiedle w północno-wschodniej części parku, na obszarze nieuwzględnionym w granicach pomnika historii. Trudno jednak pogodzić koncepcję przestrzeni luksusowej z faktem, że obszar ten – jako jeden z wielu celów turystycznych Gdańska – jest miejscem odwiedzanym przez tłumy turystów.

¹⁹ Snyder, T. (2016). Poland vs. History, *The New York Review*, <https://www.nybooks.com/online/2016/05/03/poland-vs-history-museum-gdansk>

²⁰ Piwek, A. (2006). *Architektura kościoła pocysterskiego w Oliwie od XII do XX wieku. Świątynia zakonna białych mnichów*, Pelplin.

²¹ Piwek, A. (1986). Katedra Oliwska, jej przeszłość i współczesność, *Studia Gdańskie* VI, 61.

²² Po kasacie z 1838 roku, część należała do Państwa Pruskiego, część (kościół i muzeum) do kościoła katolickiego. W oparciu o ten majątek uposażono nową diecezję gdańską utworzoną w 1925 roku.

Ryc. 8. Struktura własności na terenie zespołu pocystersko-katedralnego w Oliwie. Opracowanie na podstawie: <https://geogdansk.pl/app/pl/?lang=pl%20&page=Strona-glowna>, źródło mapy: <https://ewid.gdansk.gda.pl/e-uslugi/portal-mapowy>

Twierdza Wisłoujście

Twierdza Wisłoujście powstała na wschodnim brzegu Martwej Wisły, w miejscu strażnicy z XVI kontrolującej ruch statków wpływających i wypływających z portu. W 1482 roku powstaje pierwsza murowana wieża-latarnia, która przez kolejne stulecia została otoczona kolejnymi pierścieniami fortyfikacji²³. W celu kompleksowego rozpoznania dziedzictwa architektonicznego twierdzy realizowany jest projekt w ramach grantu OPUS, finansowany przez Narodowe Centrum Nauki²⁴.

Twierdza po roku 1945 przeszła w ręce Skarbu Państwa. Początkowo planowano jej restaurację i przystosowanie na potrzeby bazy harcerskiej z mariną. Jednak rozwój portu i powstanie Siarkopolu zniweczyły te plany²⁵. Ostatecznie, w 1975 roku, Twierdzą przekazano Muzeum Gdańska, wydzielono marinę i przystań milicji wodnej. W efekcie po transformacji ustrojowej istnieje trzech interesariuszy (Ryc. 9). Mimo dominującej pozycji Muzeum Gdańska, jako podmiotu podejmującego ambitne projekty rewitalizacyjne, nie ma tu jednej spójnej polityki ochrony.

²³ Stankiewicz, J. (1956). Twierdza w Wisłoujściu i niektóre problemy związane z jej odbudową, *Ochrona Zabytków* 9/3 (34), 177-180.

²⁴ Grant OPUS 28 „Budowa Twierdzy Wisłoujście (XV-XVII w.) i jej europejskie wzorce”, (finansowane przez NCN na podstawie umowy nr UMO-2024/55/B/HS2/02609)

²⁵ Krośnicka, K., Wawrzyńska, A. (2023). How the Depths of the Danish Straits Shape Gdańsk's Port and City Spatial Development, *Urban Planning* 8(3), 349-352, <https://doi.org/10.17645/up.v8i3.6832>

Ryc. 9. Struktura własności na terenie Twierdzy Wisłoujście. Opracowanie własne na podstawie: <https://geogdansk.pl/app/pl/?lang=pl%20&page=Strona-gl%C3%B3wna>. Źródło mapy: <https://ewid.gdansk.gda.pl/e-uslugi/portal-mapowy>

Dodatkowo przed wpisaniem obiektu na listę pomników historii, w 2013 roku, teren twierdzy został objęty ochroną siedliskową w ramach programu Natura 2000²⁶. Skutkuje to koniecznością stosowania się do ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 roku, w tym również przeprowadzania oceny oddziaływania środowiskowego dla planowanych działań. Każde działanie na terenie Twierdzy Wisłoujście musi uzyskać decyzję Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku. Taki stan rzeczy powoduje wydłużenie się procedur administracyjnych oraz znacznym ograniczeniem prac konserwatorsko-remontowych, a to nie pozostaje bez znaczenia dla stanu zachowania zabytku.

Stocznia Gdańska – miejsce narodzin Solidarności

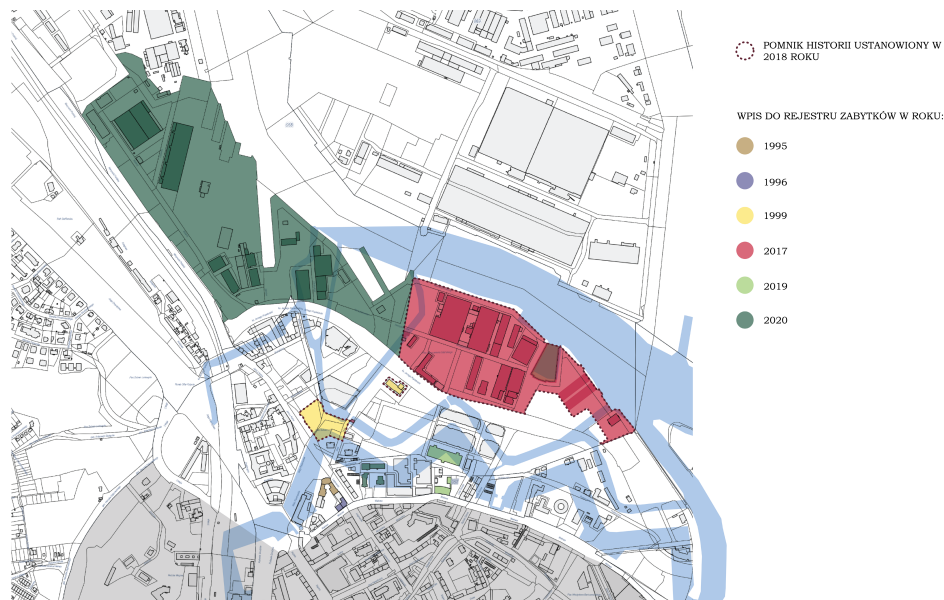
Rozpoznanie i uznanie dziedzictwa przemysłowego i historii dawnej Stoczni Gdańskiej wciąż budzi kontrowersje. Po upadku Stoczni Gdańskiej w 1996 roku, sukcesywnie podejmowano próby objęcia tych terenów ochroną²⁷. Stocznia Gdańska jest najmłodszym ze wszystkich gdańskich pomników historii, wpisana na listę dnia 10 grudnia 2018 roku²⁸. Oprócz symbolicznego znaczenia wpisu jako 100. pomnika historii obiektu bezpośrednio związanego z NSZZ „Solidarność”, który przyczynił się do upadku systemu komunistycznego w XX wieku, rok jego uznania również nie jest przypadkowy. W 2018 roku na listę pomników historii wpisano

²⁶ Zarządzenie Nr 10 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku z dnia 6 maja 2013 r. w sprawie ustanowienia planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Twierdza Wisłoujście PLH220030.

²⁷ W 1998 roku teren sprywatyzowano – Stocznnię Gdańską przejmuje spółka Synergia 99.

²⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 grudnia 2018 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Gdańsk – Stocznia Gdańska, miejsce narodzin Solidarności”, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180002506/O/D20182506.pdf>

14 obiektów, realizując tym samym założenie – „100 Pomników Historii na Stulecie Odzyskania Niepodległości”²⁹. Pomnik historii obejmuje teren dawnej Stoczni Cesarskiej i przylegającej do niej zabytkowe obiekty, m.in. Plac Solidarności, Bramę nr 2, budynek dyrekcji stoczni oraz salę BHP – miejsce podpisania Porozumień Sierpniowych. Pewnym niedopatrzaniem zdaje się być fakt, że obok Placu Solidarności i Bramy nr. 2, znajduje się biuro przepustek wpisana na do rejestru zabytków nieruchomości w 2017 roku, jednak z niewiadomych powodów pominięta we wpisie na liście pomników historii (Ryc. 10)³⁰.

Ryc. 10. Obszar pomnika historii na terenie Stoczni Gdańskiej wraz z chronologią wpisu do rejestru poszczególnych obszarów i budynków. Opracowanie własne na podstawie <https://geogdansk.pl/app/pl/?lang=pl%20&page=Strona-gl%C3%B3wna>. Źródło mapy: <https://ewid.gdansk.gda.pl/e-uslugi/portal-mapowy>

W XIX wieku na obrzeżach śródmieścia uruchomiono skład materiałów okrętowych. Początkowa baza zaopatrzeniowa i remontowa z roku na rok zaczęła się rozwijać, aż do połowy XIX wieku, kiedy przedsiębiorstwo otrzymało nazwę Stocznia Cesarska³¹. W 1890 roku ufundowano obok Stocznnię Schichaua. Dodatkowo włączono do niej tzw. składy drewna. Po 1945 roku stworzono jeden zakład.

Przywoływany w literaturze z 1998 roku układ przestrzenny stoczni uwzględnia pochylnie, baseny, doki oraz regularne rozplanowanie hal stocznioowych – sytuacja miała się niedługo zmienić. Zespół architektów, konserwatorów i konstruktorów pod kierownictwem profesora

²⁹ <https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/andrzej-duda/aktualnosci/wydarzenia/100-pomnikow-historii-na-stulecie-odzyskania-przez-polske-niepodleglosci-pleng.1185>, dostęp 15.07.2025.

³⁰ Brama została wpisana do rejestru zabytków w 1999 roku, natomiast biuro przepustek dopiero w 2017 roku – rok później ustanowiony zostaje pomnik historii Stoczni Gdańska – miejsce narodzin Solidarności.

³¹ Stavorinus, G. (1990). *Die Geschichte der Königlichen / Kaiserlichen Werft Danzig 1844-1918*, Böhlau, Köln; Wien.

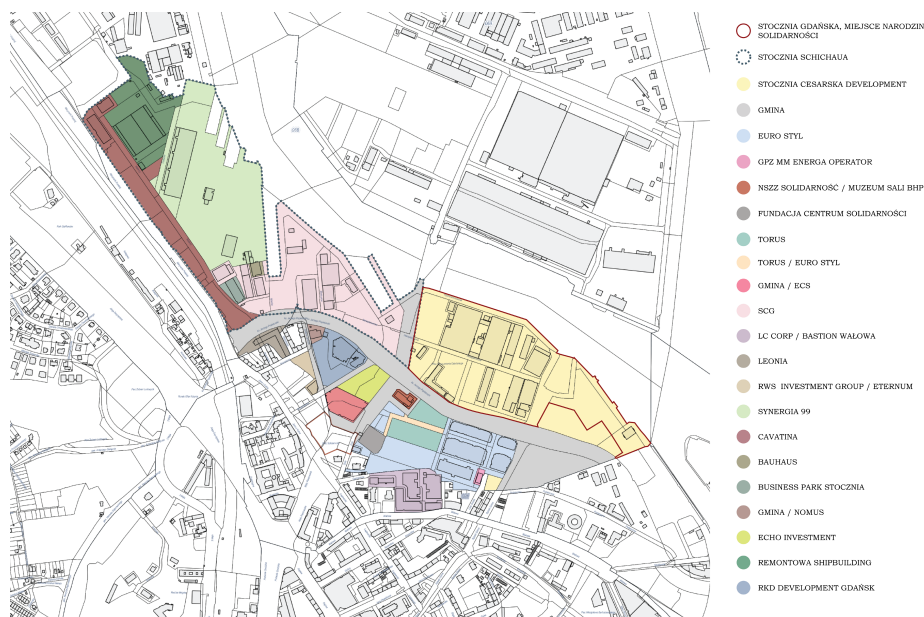
Wiesława Gruszkowskiego przygotował w 1999 roku ekspertyzę dotyczącą stanu zachowania, walorów historycznych, artystycznych i użytkowych siedemnastu budynków przemysłowych na terenie Stoczni Ciesarskiej. Zaproponowano wytyczne konserwatorskie, które wykorzystano przy opracowaniu koncepcji Nowe City. Koncepcja ta została szeroko skrytykowana przez prof. Lorensa, który zarzucił autorom zacofanie oraz uznawanie Gdańska za miasto historyczne, bo według niego miasto utraciło swój historyczny charakter podczas wojny, kiedy zostało doszczętnie zniszczone³².

Rok 2000 przyniósł koncepcję rewitalizacji terenów postoczniovych, które nabyła Synergia 99 sp. z o.o.. Opracowanie dokumentów planistycznych odbywała się w niewłaściwej kolejności. W kolejnych latach opracowano podział geodezyjny należących do niej działek (2003). Dopiero w 2005 roku przystąpiono do opracowania studium kubaturowego, które miało uzupełniać braki uchwalonego w 2004 roku MPZP (brak ograniczeń wysokości, brak ograniczeń intensywności zabudowy, dowolne formy zabudowy, dowolny kształt dachu). Studium było jedynie dokumentem pomocniczym, bez mocy prawnej, a zapisy planu miejscowego bez wytycznych zawartych w studium, charakteryzowały się dużą liberalnością i pozostawiały inwestorom znaczną swobodę działań. Opracowane studium okazało się nieprzydatne, bo wkrótce Synergia 99 rozpoczęła sprzedaż gruntów (Ryc. 11), tym samym tracąc prawo do decydowania o dalszych losach działek. W konsekwencji dokumentem wiążącym dla tych terenów jest plan miejscowy z 2004 roku, w którym brakuje ustaleń poczynionych w studium³³. Kolejne wyburzenia infrastruktury stoczni³⁴ skłoniły PWKZ do rozpoczęcia procedur wpisów do rejestru. Finalnie w latach 2017-2020 objęto ochroną ok. 75% powierzchni Stoczni Gdańskiej na lewym brzegu Martwej Wisły. Jednak pomnik historii ustanowiono jedynie dla wpisu z 2017 roku, ponieważ pozostałe wpisy były nieprawomocne w momencie uchwalania przez prezydenta rozporządzenia (2018).

³² Lorens, P. (2000). Grozi nam prowincjonalizm, *Gazeta Wyborcza*, 27.04.2000.

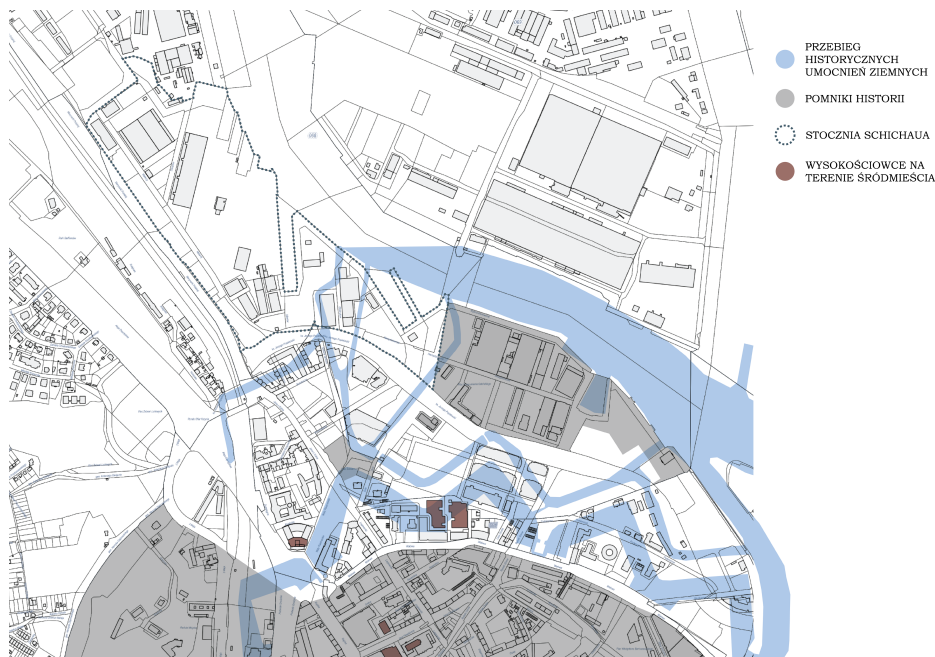
³³ Springer, F. (2024). *Szara godzina. Czas na nową architekturę*, Wydawnictwo Karakter, Kraków, 123-131.

³⁴ W latach 2002-2013 wyburzono około 50% budynków stoczniovych, Szlaga M., *Stocznia/Szlaga*, 2013.

Ryc. 11. Struktura własności terenów stoczniowych. Stan na 2022 rok. Opracowanie własne na podstawie: https://scg.pl/wp-content/uploads/2022/10/Oferta-budynku-87B-i-97B_10.2022.pdf. Źródło mapy: <https://ewid.gdansk.gda.pl/e-uslugi/portal-mapowy>

Brak spójnej polityki ochrony doprowadził do upadku wniosku o wpis na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Granice pomnika łączącego „Drogę do Wolności” (Brama nr 2 – Sala BHP – Budynek Dyrekcji Stoczni) z wilhelmińską kolebką Reichsmarine, są niespójne. Należy zwrócić uwagę, że w 1947 roku Jan Borowski wyłączył obszar stoczni, formalnie leżący w granicach XVII-wiecznych fortyfikacji (Ryc. 12), ze względu na strategiczne znaczenie przemysłu i niepostrzeżenie wówczas tego terenu w kategorii dziedzictwa kulturowego. W efekcie między obszarami Stoczni wpisanymi do rejestru i Starego Miasta, pozostał pas pozbawiony ochrony sylwety miasta, co zostało wykorzystane przez inwestorów (wysokościowce Bastion Wałowa). W 2018 roku Marszałek Województwa Pomorskiego postulował utworzenie na terenie dawnej Stoczni Gdańskiej parku kulturowego.

Ryc. 12. Położenie Stoczni Gdańskiej względem XVII-wiecznych fortyfikacji. Opracowanie własne. Źródło mapy: <https://ewid.gdansk.gda.pl/e-uslugi/portal-mapowy>

Podsumowanie

Jak już wcześniej wspomniano, pomnik historii, choć będąc w świetle ustawy jedną z form ochrony, jest tylko specjalnym uhonorowaniem obiektów uznanych na arenie krajowej, co nie pociąga za sobą żadnych dodatkowych obowiązków lub korzyści³⁵. Jedynym możliwym skutkiem uznania za pomnik historii jest potencjalny wpis na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Jednak dotychczasowo podjęte próby wpisania obiektów Gdańska na listę UNESCO zakończyły się niepowodzeniem, ze względu na wątpliwości, czy spełniają w dostatecznym stopniu kryteria autentyczności oraz uniwersalności³⁶. Przyglądając się pomnikom historii na terenie Gdańska, można stwierdzić, że większe szanse od śródmieścia w granicach XVII-fortyfikacji, samego Głównego Miasta, czy dawnej Stoczni Cesarskiej, miałby zespół Twierdzy Wisłoujście lub nawet zespół pocysterski w Oliwie.

³⁵ Szmygin, B. (2011). System ochrony zabytków w Polsce – próba diagnozy, W: B. Szmygin (2011). *System ochrony zabytków w Polsce – analiza, diagnoza, propozycje*, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Lublin University of Technology, Lublin-Warszawa, 7-9.

³⁶ ICOMOS report for the World Heritage Committee 44th extended session, Fuzhou (China), (2021) <https://whc.unesco.org/document/187993>, 55-71.

W 2008 roku, na zlecenie Ministerstwa Kultury i Nauki, przygotowano specjalny raport na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989³⁷. Zwrócono w nim uwagę na fakt, iż przyznanie tytułu pomnika historii nie niesie za sobą żadnych konsekwencji, ponieważ brakuje zapisów dotyczących sposobu ochrony pomników historii w prawie krajowym. Zaznaczono, że obiekty z prestiżowym wyróżnieniem powinny być obiektami szczególnie kontrolowanymi przez konserwatorów, którym ustawa przyznaje dodatkowe kompetencje i obowiązki³⁸.

W tym kontekście wymownym zdaje się być fakt, że w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Gdańska na lata 2024-27, nie pojawiają się żadne dokładne wytyczne określające sposób ochrony tego konkretnie rodzaju zabytków. Zakłada się, że ochrona terenów będących pomnikami historii wynika z innych – de facto rozproszonych – form ochrony³⁹. Jednocześnie miasto Gdańsk, po raz drugi w ciągu ostatnich lat podjęło starania, by ustanowić park kulturowy jedynie dla części pomnika (Główne Miasto, fragment Zamczyska, północny cypel Wyspy Spichrzów i Szafarnia)⁴⁰, co samo w sobie może budzić wątpliwości, co do niejednolitości formy ochrony.

Walorem gdańskich pomników historii jest niewątpliwie ich różnorodność – oprócz wysokiej rangi symbolicznej, pełnią różne funkcje i są nośnikami innych wartości. Z jednej strony miejsca są to miejsca pamięci narodowej, a z drugiej zespoły miejskie i urbanistyczne. Charakter ich zabudowy obejmuje liczne obiekty nie tylko mieszkalne czy użyteczności publicznej, ale również poindustrialne i militarne. Tak szerokie spektrum zabytków wymaga zaangażowania specjalistów z wielu dziedzin. Jednocześnie liczba specjalistów zajmujących się ich historią i konserwacją jest ograniczona. Problemy we współpracy potęgują częste zmiany polityczne i kompetencyjne przekładające się na możliwości pracy Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i jego współpracę z miastem⁴¹. Brak szerszego forum dyskusji i wypracowywania konsensusu bardzo utrudnia podejmowanie długofalowych decyzji konserwatorskich, które pozwoliłyby na skuteczniejsze zarządzanie dziedzictwem na poziomie lokalnym. Każdy z pomników posiada bowiem swoje unikatowe cechy, które wymagają stworzenia kompleksowej ochrony wszystkich obiektów, z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb w zakresie ich ochrony i promocji.

³⁷ *Raport na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989*, (Red.) J. Purchla. (2008), Kraków.

³⁸ Ibidem, 69-70.

³⁹ Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego, Uchwała nr VIII/114/24 Rady Miasta Gdańska z dnia 24 października 2024 roku w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Gdańska na lata 2024-2027.

⁴⁰ W 2023 r. prezydent miasta po raz pierwszy wycofał się z pomysłu ustanowienia parku kulturowego. W momencie składania tego artykułu do druku trwały konsultacje społeczne związane z ustanowieniem parku po raz drugi w nieco innych granicach. W obu przypadkach rdzeniem projektowanego parku ma być Główne Miasto.

⁴¹ W tym Miejskim Konserwatorze Zabytków, posiadającym czasowo w latach 2015-2018, kompetencje PWKZ na terenie Gdańska, z wyłączeniem Głównego Miasta, czy uzgadniania aktów planistycznych.

Stworzenie programu, który skupiłby się na koordynacji i współpracy wszystkich interesariuszy (władz miasta, konserwatorów, urbanistów, przedstawicieli, właścicieli działek będących na terenie pomników historii), pozwoliłoby na efektywniejsze wykorzystanie potencjału dóbr kultury na terenie miasta, minimalizując problemy wynikające z rozdrobnienia własności i kompetencji poszczególnych zarządców. Zaproponowanie lokalnego systemu wypełniającego lukę w ogólnokrajowym systemie prawnym, dałaby szansę na stworzenie skuteczniejszych narzędzi ochrony i promocji pomników historii.

Obecny system ochrony pomników historii jest nieskuteczny, bo opiera się jedynie na symbolicznym wyróżnieniu, bez realnych narzędzi prawnych i finansowych. W przypadku Gdańska, gdzie występuje wyjątkowo duże zagęszczenie różnych typów pomników historii, jest to jeszcze bardziej widoczne. Chociaż każdy z gdańskich pomników historii mierzy się z różnymi wyzwaniami, to jednak wspólnym mianownikiem dla wszystkich pozostaje problem braku spójnego programu zarządzania tymi obiektami. Brak planów miejscowych dla części terenów (lub ich nieaktualność) powoduje, że dochodzi do sytuacji, w której brak formalnych dokumentów planistycznych, prowadzi do kształtowania przestrzeni publicznych w sposób przypadkowy i często podporządkowany interesom silniejszego, szczególnie na terenach, na których presja inwestycyjna jest największa. Taki stan rzeczy z kolei sprzyja powstawaniu chaosu przestrzennego i zacieraniu historycznych walorów tych przestrzeni.

Na koniec, poruszając temat gdańskich pomników historii nie można pominąć także wpływu polityki na sposób i zakres ochrony dziedzictwa kulturowego. Szczególnie było to widoczne na Westerplatte, gdzie podejmowano decyzje, które poza faktyczną troską o ustalenie prawdy historycznej, zakres zachowania pola bitwy i uzupełnienie istotnych luk w wiedzy, były niestety również dyktowane przez ideologię i konflikt między ministerstwem a miastem. Natomiast w przypadku terenów dawnej Stoczni Gdańskiej pragmatyka umożliwienia rozwoju śródmieścia przyczyniła się po 2004 roku do tak znacznych przekształceń, że po dwudziestu latach szanse na wpis tego terenu na listę światowego dziedzictwa UNESCO okazały się iluzoryczne. Czy obecnie zakres ochrony wynikającej z ustanowienia parku kulturowego na obszarze Głównego Miasta z najbliższymi przyległościami powoli na lepszą ochronę przynajmniej tej części kolejnego gdańskiego pomnika historii? Czas pokaże. Z całą pewnością bolączką przedstawionego zespołu pięciu gdańskich pomników jest brak spójnej polityki ochrony, a nawet wyspecjalizowanego organu – w ramach Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Biura Architekta Miasta -który zajmowałby się jedynie nimi i miałby w tym zakresie odpowiednie kompetencje.

Bibliografia

100 pomników historii na stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości. Dostęp: <https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/andrzej-duda/aktualnosci/wydarzenia/100-pomnikow-historii-na-stulecie-odzyskania-przez-polske-niepodleglosci-pleng,1185> (15.07.2025).

Biuro Rozwoju Gdańska. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego. Dostęp: <https://www.brg.gda.pl/planowanie-przestrzenne/miejscowe-plany> (23.07.2025).

Dąbrowski, J. (2019). Pomniki historii – spojrzenie krytyczne. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*, (7), 41–50. <https://doi.org/10.35784/odk.5>

Dobosz, P. (1997). Prawne aspekty ochrony funkcji zabytków nieruchomości. *Ochrona Zabytków*, 50(1), 1–11.

Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego, Uchwała nr VIII/114/24 Rady Miasta Gdańska z dnia 24 października 2024 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Gdańska na lata 2024–2027.

Grant OPUS 28 „Budowa Twierdzy Wisłoujście (XV–XVII w.) i jej europejskie wzorce”, finansowany przez Narodowe Centrum Nauki, kontrakt nr UMO-2024/55/B/HS2/02609.

ICOMOS report for the World Heritage Committee 44th extended session, Fuzhou (China) (2021). Dostęp: <https://whc.unesco.org/document/187993>, s. 55–71.

Karendys, E. (2025). *Nie będzie kontrowersyjnego projektu na Starym Mieście w Gdańsku. Nowa koncepcja Moderny*. Dostęp: https://www.architekturaibiznes.pl/nie-bedzie-kontrowersyjnego-projekt-na-starym-miescie-w-gdansk.-za-nowa-koncepcje-odpowiada-rayss-group,40342.html?srsId=AfmBOoquifjggreqASCmQRaIJxXYR_Mo2y-uljIFMGN0jPmFr3SXh1Y (20.09.2025)

Kowalski, W., Zalasinska, K. (2011). Prawo ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce – próba oceny i wnioski. W: B. Szmygin (Red.), *Systemy ochrony zabytków w Polsce – analiza, diagnoza, propozycje*. Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Lublin University of Technology, s. 20.

Krośnicka, K., Wawrzyńska, A. (2023). How the Depths of the Danish Straits Shape Gdańsk's Port and City Spatial Development. *Urban Planning*, 8(3), 349–352. <https://doi.org/10.17645/up.v8i3.6832>

Lewicki, J. (2016). O początkach klasyfikacji zabytków. O wadach i zaletach polskich systemów wartościowania zabytków. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*, 2, 95–100.

Lorens, P. (2000). Grozi nam prowincjonalizm. *Gazeta Wyborcza*, 27.04.2000.

Majewski, J. S. (2023). *Gdańsk – miasto w zasięgu obwarowań z XVII wieku*. Dostęp: <https://spotkaniazabytkami.pl/gdansk-zabytkowa-czesc-miasta-w-obrebie-xvii-wiecznych-fortyfikacji> (25.07.2025).

Piwek, A. (1986). Katedra Oliwska, jej przeszłość i współczesność. *Studia Gdańskie*, VI, 61.

Piwek, A. (2006). *Architektura kościoła pocysterskiego w Oliwie od XII do XX wieku. Świątynia zakonna białych mnichów*. Pelplin.

Raport na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989, (Red.) J. Purchla. (2008). Kraków.

Rozporządzenie Prezydenta RP z 22 sierpnia 2003 r. Dostęp: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20031481448/O/D20031448.pdf> (10.07.2025).

Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 10 grudnia 2018 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Gdańsk – Stocznia Gdańska, miejsce narodzin Solidarności”. Dostęp: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180002506/O/D20182506.pdf>.

Samól, P. (2012). Nienasycenie w architekturze – pragmatyczne i ideologiczne przyczyny wznoszenia drapaczy chmur na przykładzie Gdańska. W: M. Kraska, A. Gumowska, J. Wróbel (Red.), *Między nieobecnością a nadmiarem. O niedopowiedzeniu i nienasyceniu we współczesnej kulturze*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 239–247.

Samól, W., et al. (2023). *Where the Second World War in Europe Broke Out: The Landscape History of Westerplatte*, Gdańsk/Danzig. Land, 12(3), 596.

Snyder, T. (2016). Poland vs. History. *The New York Review*. Dostęp: <https://www.nybooks.com/online/2016/05/03/poland-vs-history-museum-gdansk>

Springer, F. (2024). *Szara godzina. Czas na nową architekturę*. Wydawnictwo Karakter, Kraków.

Stavorinus, G. (1990). *Die Geschichte der Königlichen / Kaiserlichen Werft Danzig 1844–1918*. Böhlau, Köln; Wien.

Szmygin, B. (2016). Światowe Dziedzictwo kultury UNESCO – charakterystyka, metodologia, zarządzanie. Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Lublin University of Technology, 251–258.

Uchwała Nr LIII/1507/10 Rady Miasta Gdańska z 2010 r. dotycząca miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla Wyspy Spichrzów w rejonie ulic Stągiewnej i Chmielnej.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dostęp: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20031621568/O/D20031568.pdf> (10.07.2025).

Zarządzenie Nr 10 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku z dnia 6 maja 2013 r. w sprawie ustanowienia planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Twierdza Wisłoujście PLH220030.

Zarządzenie Prezydenta RP z dnia 8 września 1994 r. w sprawie uznania za pomnik historii. Dostęp: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19940500415/O/M19940415.pdf> (10.07.2025).